

A köztes idő és tisztulás a jelenkori román ortodox eszkatológiában

ANDRÁS SZABOLCS

Abstract

In this paper, I intend to present the Romanian Orthodox perspective of individual judgement and purification. Romanian eschatology is an integral part of the general Orthodox teaching about the salvation of the human being, but we can discover some specific elements, such as the tradition of the twenty tolls during the path of soul after the death of the body. Another specific element of this theology is the definite refusal of apocatastasis represented by some Russian theologians. We cannot ignore the Orthodox criticism regarding Purgatory, therefore, this paper will also address this issue.

Keywords: *intermediate time, Orthodox eschatology, Dumitru Stăniloae, apocatastasis, purgatory.*

Kulcsszavak: *köztes idő, ortodox eszkatológia, Dumitru Stăniloae, apokatasztázis, tisztítóűz.*

BEVEZETŐ

Az ortodox egyház tanításában az eszkatológia két jól elkülöníthető síkra oszlik: az első, egyéni ítéletre (köztes idő) és a második, egyetemes ítéletre (végidő). A kettő között időbeli és minőségi átmenet van, anélkül, hogy az átmenet különálló eszkatológiai síkot alkotna. Vagyis a keleti egyház tanrendszere határozottan elutasítja a purgatórium fogalmát, és az elutasítás mentén apologetikus és polemikus jelleget ölt az eszkatológiája, azaz amint rendszeres teológiájának jelentős része, úgy az üdvösségtana is más felekezetekkel és vallásokkal szembe-

ANDRÁS SZABOLCS, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának tanársegédje; andrasszabolcs78@gmail.com.

ni hitvédelmi tanítások mentén fejlődött. Itt az első, egyéni sík különböző vetületeit fogom megvizsgálni, külön kitérve a katolikus purgatóriumtan kritikájára, valamint a dogmatika keretein kívül eső néhány egyházi hagyományra is. A következőkben elsősorban a román teológia műveire alapozom az ortodox egyéni eszkatológia ismertetését, de szükségszerű más teológusok véleményét is figyelembe venni, mert a román teológusok nemcsak a katolikus teológiával dialogizálnak vagy polemizálnak, hanem hittestvéreikkel is (elsősorban az orosz teológia megnyilatkozásaira reflektálnak). Az ortodox-katolikus vitapontoknál igyekszem röviden a katolikus álláspontot is ismertetni.

I. AZ EMBER SORSA AZ EGYÉNI ÉS EGYETEMES ÍTÉLET FESZÜLTSGÉBEN:
A TEST HALÁLA

A neves román ortodox teológus, Dumitru Stăniloae¹ szerint a történelem a teremtéstől az utolsó napig három jól elkülöníthető szakaszra oszlik: a teremtéstől Krisztusig, Krisztustól a jelen világ végéig és az eszkaton. A három szakaszban Krisztus által részt vesz minden megkeresztelt ember, míg a szentség nélkülieknek értelemszerűen a második szakasz kimarad, mert nem Krisztussal élnek a világban. Ők sem kerülhetik el a végítéletet, amikor mindenki szembe-sül Isten Fiával. Ez a harmadik szakasz teszi értelmessé és megérthetővé az első kettőt, azaz az eszkatonban válik világossá Jézus Krisztus egyetlen megváltó küldetése, aki által az ember a megistenülés (teózis) útjára léphet.² Általában a

---

¹ Az erdélyi Vledény községben született 1903-ban. Több nyugat- és kelet-európai egyetemen folytatott tanulmányokat, tehetségére korán felfigyeltek. A bukovinai Csernovitzben szerzett doktori fokozatot, miközben megnősült és ortodox pappá szentelték. Nagyszebenben, majd Bukarestben tanított. A II. világháború előtt közel állt a vaskardista (szélsőjobboldali félkatonai szervezet) csoportokhoz, ezért a kommunista rendszer idején börtönbe zárták. Onnan szabadulva az 1980-as évekig aktív tagja volt az európai ökumenikus bizottságoknak. A rendszerváltás után visszatért nacionalista és görögkatolikus-ellenes nézeteihez. Teológiájára nagy hatással volt Palamasz Szent Gergely és más bizánci szerzők munkássága, ezért a neopalamita irányzat egyik legjelentősebb képviselőjének tekintik. Habár bizonyos kérdésekben szélsőséges nézeteket vallott, mégis a jelenkori ortodox teológia egyik legjelentősebb képviselőjének tekinthető, mert munkásságával az ortodoxia szintézisét alkotta meg közérthető, olvasmányos nyelven. 1993-ban halt meg.

² DUMITRU STĂNILOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă [Ortodox dogmatikus teológia]*, vol. 3, ed. a II-a, IBMBOR, București, 1997, 144. Alexander Schmemmann ortodox teológus személyes álláspontot fogalmaz meg az ortodoxiában általánosan elfogadott nézettel szemben: az eszkatológia kiüresedésének tartja az imént felvázolt népszerű történelmi

halált tekintjük életünk végső korlátjának, tehát a hozzá való viszonyunkat is új megközelítésbe kell helyezni.

A halál megnyitja az utat az ember előtt, hogy elinduljon élete harmadik, végső és örök szakaszán. Életünk ezen mozzanata a legtöbb embert megrémisíti, a biológiai szétesés (porrá válás) a megsemmisülés lehetőségét jeleníti meg korunk embere számára, ezért fél a haláltól. Ezzel az érzéssel még az is megküzd, akinek utolsó évei, napjai betegségek okozta fájdalmak közt telnek. A keresztény számára a halál azonban egy ajtó, amelyen átlépve elindul a Jézus Krisztussal való örök közösségre.³

A halálban csupán a test lép az átalakulás útjára, ideiglenesen elválva a lélektől, majd az idők végén, az egyetemes ítélet napján újra találkozik a kettő egymással. A biológiai halálban lecsupaszított lélek szembe találja magát az örökkévalósággal, de még nem tapasztalhatja meg annak teljességét, hanem még mindig az örök feltámadás vágyában ég. Olyan pillanata ez a megszakítás nélkül zajló életünknek, amikor magával a Teremtővel, az élet és halál Urával találkozunk elszámolásra.⁴ Nézőpont kérdése, hogy a halált szakadéknak vagy hídnak tekintjük-e, viszont mindenképp át kell lépnünk rajta, és akkor minden titok végleg megszűnik. Talán ez az ember igazi félelme, holott a felszabadulás örömét kell, hogy jelentse, hiszen végre megértjük létünk értelmét és célirányát: a transzcendens Isten közösségre hív egyenként és közösségként minden embert. Tehát a lineáris történelem második szakaszába ágyazott életünk egyszeri és megismételhetetlen ajándék a Teremtőtől, hogy válaszoljunk a meghívásra, ami fölöslegessé teszi, hogy újra és újra bejárjuk ugyanazt az életszakaszt (azaz az ortodoxia elutasítja a reinkarnációtant). A halál pillanatában az ember teljes valójával, minden tulajdonságával, múltjával, jelenével, a jövőbe vetett reményével készül a számadásra, és értelmetlen olyan ismétlésben (reinkarnációban) reménykedni, amely törli a személyiségünket alkotó tulajdonságainkat. Isten így szeret minket, jó és rossz döntéseinkkel együtt, ezért a

---

felosztást, mert elszakítja egymástól az eszkatológiát és a jelent. Bírálja azt az álláspontot, miszerint az újszövetségi apokaliptika célja csupán a római és világi birodalom elutasítása volna, amellyel szemben csupán egy idealisztikus és utópikus jövőképet kapnánk. Ennek következtében az eszkatológia a teológia legzavarosabb területe lett. ALEXANDER SCHMEMANN: *Biserică, lume, misiune* [Egyház, világ, misszió], Reintegrarea, Alba-Iulia, 2006, 45. (ford. Maria Vințeler)

³ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TÔDORAN: *Dogmatica ortodoxă* [Ortodox dogmatika], Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, 293.

⁴ ION BRIA: *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică* [Dogmatikus és ökumenikus teológiai kézikönyv], România Creștină, București, 1999, 195.

halál a találkozás mozzanata, amelyet sem siettetni, sem késleltetni nem kell, hanem Istenbe vetett bizalommal fogadni.⁵

Abban nincs egyetértés az ortodox teológusok között, hogy már a teremtés-kor halandóként jelent-e meg az ember Isten tervében, vagy az ősbűn elkövetése által vált azzá, de abban mindenképp egyetértenek, hogy a halálhoz való viszonyulás a bűn által romlott meg. Stăniloae szerint úgy a bűn, mint a halál a szabad akarat, az isteni tudás megszerzésének vágyából származik, míg Ion Bria szerint az ősbűn és a halál között áll fenn az ok-okozati viszony.⁶ A bűn elkövetésének képessége a szabad akaratból forrsozik, emiatt minden ember a bűnbeesés óta a rossz elkövetésének hajlamával születik. Ebben a kontextusban a halál egy lehetőség, hiszen elhal az ember azon része, vagyis a teste, amelyhez a bűnt kötik, így a lélek felszabadulva állhat Isten elé.⁷ Véleményem szerint az az álláspont, amely a bűnösséget elsősorban a testhez köti, nem jellemző általában az ortodoxiára, hanem a palamita irányzat véleményét tükrözi.⁸ Az isteni energiák már a halál előtt elindíthatják a lelket a megtisztulás és megistenülés (teózis) útján, a test halála csupán egy mozzanata annak a folyamatnak, amely a második, egyetemes ítéletkor a test feltámadásával és a teózis betetőzésével ér véget. Az eszkatológikus metamorfózis első állomása tehát a test halála, amikor egyértelmű lesz, hogy a lélek halhatatlan. A katolikus teológia az isteni energiát, tevékenységet megszentelő kegyelemként értelmezi, amely által a megtérő ember (lélek és test felbonthatatlan egysége) visszatál Istenhez.

Stăniloae itt él a lehetőséggel, hogy bírálja azokat a protestáns szerzőket (például Luthert), akik az Ószövetségre hivatkozva azt állítják, hogy a test halála

---

⁵ DUMITRU STĂNILOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 146. Stăniloae egy fontos és tanulságos dologra hívja fel a figyelmet: a halálfélelem Isten léte melletti bizonyíték: az ember rádöbben, hogy nem teljes jogú ura saját életének. DUMITRU STĂNILOAE: *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica [Ortodox lelkiesség. Aszkézis és misztika]*, EIBMBOR, București, 1992, 102.

⁶ ION BRIA: *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, București, 1994.

⁷ JEAN-CLAUDE LARCHET: *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte [A halál utáni életről szóló ortodox hagyomány]*, trad.: Marinela Bojin, Sofia – București, 2006, 7.

⁸ A 14. században élt Palamasz Szent Gergely szerzetes hosszú vitát folytatott Kalábriai Barlaámmal Isten megismerhetőségéről. Mivel az utóbbi kizárt bármilyen objektív istenismereti lehetőséget, Palamasz a heszükhaszta szerzetesek Krisztus-imája alapján kidolgozta az ún. teremtetlen energiák tanát. Eszerint Isten nem lépi át transzcendenciája határát, de az üdvtörténetbe behatoló energiái által az ember megtapasztalhatja az ő megváltó tevékenységét. A palamita teológia ezt a tapasztalatot azért tulajdonítja az örök energiáknak, nem pedig a Szentléleknek, hogy megmaradjon az üdvökönómia és az isteni immanencia közötti határ.

és az egyetemes ítélet közötti időszakban a lélek egy seol-szerű állapotban, alva várják a jobb sorsot. Ez ellentétben áll Isten örök cselekvő szeretetével, amelyre csak éber lélekkel lehet válaszolni. Sőt, a lélek felszabadul a testi korlátokból, a memória, a lelki látás, a valóságérzékelés fokozottan élesebbé válik ebben az állapotban, az egyéni ítélet előtt álló ember jobban és őszintébben felismerheti méltatlanságát Isten előtt, és annál inkább vágyakozni fog a Jézussal való közösségre. Természetes, hogy emiatt a halál félelmetesnek tűnhet az igaz ember számára is, hiszen egy új életformánk kezdetéről is szó van.⁹ A test halála ajándék az ember számára, mert ha testileg is halhatatlan volna, természetéből adódóan dölyfössé válna, istennek tartaná magát. A testi mulandóság ráébreszt minket az Istentől való függésünkre, és a lélek őszinte magába nézését eredményezi. Ioan Teșu megállapítja, hogy a sorsa alakulásán gondolkodó ember megérti, minden nap meghal az elkövetett bűneivel, és ez Istennel szembeni félelmet szül benne.¹⁰ A test halála egybeesik azzal a pillanattal, amikor a lélek elhagyja az anyagi világot, de ez az ember üdvösségét szolgálja, mert az örök-kévalóság részese lesz. A bűn teszi félelmetessé az élet ezen mozzanatát: ami természetes kellene legyen, az ember számára tragédiát jelent, hisz szembe kell nézzen saját tetteinek, bűneinek következményeivel.¹¹

A testi halál az emberi élet új szakaszának kezdete: az ember félelemmel tekint erre a pillanatra, mert elkerülhetetlen a számadás. A félelem azonban nem megalapozott, hiszen nem az élet végéről van szó, hanem életünk szakaszos megújulásáról, a túlvilág részleges megtapasztalásáról. Ugyanis az a tapasztalat akkor lesz teljes, amikor az embert alkotó lelki-testi egység az idők végezetén helyreáll. Addig viszont egyénileg kell az embernek szembenézni saját addigi „hozományával”, amit földi élete során cselekedetei és hite által felhalmozott.

2. AZ ÚJ ÉLET ELSŐ LÉPÉSE: AZ EGYÉNI ÍTÉLET

Az ortodox gondolkodók között is felbukkan a gondolat, amellyel találkozhatunk más felekezetű és világi szerzőknél is, miszerint már a tulajdonképpeni halál pillanata előtt elkezdődik az ember visszatekintése földi pályafutására, így

---

⁹ DUMITRU STĂNILAOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 159.

¹⁰ IOAN TEȘU: *Virtuțile creștine, cărări spre fericirea veșnică [Keresztény erények, örök boldogságra vezető utak]*, Trinitas, Iași, 2001, 84.

¹¹ PĂRINTELE MITROFAN: *Ce se întâmplă cu sufletul după moarte și cum poate fi el ajutat [Mi történik a lélekkel a halál után, hogyan lehet őt segíteni?]*, Forrás: <http://www.ortodoxism.ro/Vamile.shtml> [2019. 03. 30.]

alkalma adódik a végső pillanatban megfelelő döntést hozni. Minden ortodox teológus egyetért abban, hogy Isten elé járulásunk, a lelkünk üdvéért való számadásunk jóval a biológiai halál előtt elkezdődik, mégpedig a keresztség szentségében való megmerítkezésben. „A holtak csöndje nyomasztja az élőket”¹² – írja Evdokimov arra utalva, hogy tulajdonképpen nincs éles határ a halál előtti és utáni élet között, és kifejti, hogy a keresztségben részesülünk Krisztus halálában. Az egyéni ítélet tehát nem más, mint számot adni Krisztusnak, miként éltünk az keresztség szentségében tőle elnyert új életünkkel.

Tulajdonképpen ekkor értjük meg a maga teljességében felelősségünket a saját életünkért és embertársainkért. Az egyéni ítélet az élet áttekintése, így átmenetnek is tekinthető a végítélet felé. Ebből kifolyólag nem nevezhető az abszolút elítélés vagy üdvözülés alkalmának, hanem a lelkiismeret teljes szabadsága és öntudata, amikor helyesen felméri saját pályafutását. Nem mondhatjuk azt sem, hogy az egyéni ítélet önigazolás volna, hiszen erre nincs szüksége Istennek, hanem annál inkább az ima lehetősége. Itt a lélek végérvényesen rá van utalva Krisztusra, hiszen ő a mérce, tanításához viszonyulva derül ki, hogy ebben az állapotban az ember az üdvösség milyen fokozatára ért el.¹³ Mivel minden ember egyénileg járul Krisztus elé megmérettetésre, személyre szóló ítéletet kap: mindenkinek más és más lesz a pokol (és a mennyország). Akik kis mértékben volt hűek hitükhöz, kevésbé tudják megélni az Istennel való közösséget. Ugyanígy egyesek nagyobb mértékben fognak szenvedni a pokolban, mint mások. Ezt az egyéni szintre lebontott különbséget az ortodox teológia nemcsak az egyéni ítéletre, hanem a végítéletre vonatkozólag is igaznak tartja.¹⁴ (Talán ezt akarja kifejezni jelképesen a lélek vámjairól szóló kegyes hagyomány is, amelyről alább lesz szó.)

Az elhunyt ember lelke igényli embertársai imáját, segítségét. Akárcsak a katolikus teológia, úgy az ortodoxia is vallja, hogy az ima célja nem az isteni döntés megváltoztatására irányuló esélytelen és értelmetlen törekvés, hanem közösségvállalás (kommunió) a számadás őszinteségének súlya alatt görnyedő emberrel. Amint a földi élet során az ima képes kiemelni az embert a szenvedés látszólagos értelmetlenségéből, így válik a halottért való ima közösségvállalás a szenvedő lélekkel.¹⁵ Már a haldokló ember mellett ott áll az egyház egész közössége, amely a lélek eltávozásakor végzett imájában a bűnök bocsánatáért

---

¹² PAUL EVDOKIMOV: *Rugul aprins [Égő parázs]*, Mitropolia Banatului, Timișoara, 1994, 166.

¹³ ION BRIA: *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, i. m., 197.

¹⁴ Az 1Kor 15,41–42-re támaszkodva ez a gondolat már az egyházatyáknál is előfordul.

¹⁵ DUMITRU STĂNILOAE: *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Deisis, Sibiu, 2003, 89.

imádkozik. Az ortodox hagyomány kiemeli, hogy a pap imája a leghatásosabb eszköz az elhunyt üdvössége érdekében, különösen, ha a közösséggel összhangban imádkozik.¹⁶ A halál beálltakor meghúzzák a templom harangjait, és *Az Úr bocsásson meg neki* szavakkal imádkoznak az elhunytért. Testét lehetőleg arccal kelet felé temetik el (a hamvasztás és más temetkezési mód tilos az ortodox egyházban), a temetési szertartás meglehetősen aprólékos, ezért itt nem térek ki rá. A halottért végzett temetési és megemlékező liturgiák (románul *parastas*) központi szimbóluma a *koliva*: mézzel vagy cukorral édesített főtt búza, amely egyrészt az elhunyt testét, másrészt a feltámadt Krisztust, harmadrészt a közbenjáró egyházat jelképezi. Az ortodox hívők elhunytáikért jól meghatározott időpontokban mutattatnak be megemlékező istentiszteletet: elhalálkozás utáni harmadik, kilencedik és negyvenedik napon, harmadik, hatodik, kilencedik és tizenkettedik hónapban, majd hét évig évente legalább egyszer.¹⁷ Mindezeknek az időpontoknak biblikus hátterük és vallási értelmük van, amint alább ki fog derülni.

Az ortodox hitrendszerben az élők imája nem egyformán hat az elhunytak sorsára, hanem fokozatosság feltételezhető. A végítéletig, az egyetemes üdvözülés (vagy kárhozat) napjáig a lelkek a két állapot „előszobájába” kerülnek, ami nevezhető részleges mennynek és részleges pokolnak is (lásd Mt 13,24–30). Az ideiglenes állapotban a lélek sorsa sokat fejlődhet, míg el nem ér a feltámadt testtel való egyesülésig. Az egyház imája hozzájárul, hogy ez a fejlődés a megigazulásban minőségi legyen, azaz a lélek jobb állapotba kerüljön ahhoz viszonyítva, mintha teljesen magára maradt volna a halál után.¹⁸

Összegezve, a halált követően a lélek megkezdí útját az egyetemes ítéletig tartó számadásban, megtisztulásban vagy elkárhozás felé. Habár nem szakad meg kapcsolata élő szeretteivel, számíthat támogatásukra, mégis egymagában áll Isten előtt, amikor fel kell mérnie, mennyire volt hűséges Krisztushoz földi élete során. Ez alapján két lehetőség áll előtte: megízlelheti a mennyország ízét vagy a pokol tüzét, amelynek teljessége csak a végítélet után lesz ismert. Az ortodox lelkiiségi hagyomány részletesen leírja az utat, amit a lélek végigjár, míg el nem ér Istenhez.

---

¹⁶ NICOLAE VELIMIROVIĆ: *Capete [Fejezetek]*, trad.: Ionuț Gurgu: Predania, București, 2015, 65.

¹⁷ ENE BRANIȘTE: *Liturgica specială [Speciális liturgika]*, ed. a IV-a, Lumea, București, 2005, 383–406.

¹⁸ DUMITRU STĂNILĂ: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 219.

3. A LÉLEK ÚTJÁNAK HÚSZ VÁMJÁRÓL SZÓLÓ HAGYOMÁNY

A román ortodox lelkeségi irodalomban elterjedt nézet szerint a lélek a test halála után húsz vámon, állomáson kell, hogy helyt álljon, míg el nem jut Istenig. Habár a teológusok hangsúlyozzák, hogy ez nem része a dogmatikának, a hivatalos eszkatológiának, mégis sokan hivatkoznak rá, megemlítik, mint egy elterjedt és a hívők körében népszerű hagyományt. Első lépésben ismerjük meg röviden a vámokról szóló elképzelés tartalmát, utána pedig néhány ezzel kapcsolatos reflexiót.¹⁹

A halál után a lelket angyalok és ördögök serege várja. Ez utóbbiak természetesen meg akarják akadályozni az ember üdvözülését, ezért felhánytorgatják az élete során elkövetett bűnöket, hogy ezzel elbizonytalanítsák. Az angyalok is alaposan megvizsgálják a lélek belső tulajdonságait, nem igazak-e a vádak. Minden vámnál egy ítélező gonosz szellem a saját hatáskörébe tartozó bűnököt kutatja fel az elhunyt múltjában. Ha megtalálja azt, akkor a lélek elbukott, és nem mehet tovább Isten országa felé. Viszont ha jó cselekedetei felülírják az esetleges bűnt, akkor a jó szellemek magukkal viszik a lelket a következő lépcsőfokra. Ezt a továbblépést segíthetik az élők imái.

A lélek a halál beállta után következő kilenc nap alatt járja végig a vámokat. Az első vámnál a léleknek arról kell tanúskodnia, hogy szavaiban dicsőítette, esetleg gyalázta Istent, és minden sértő szóért mély szégyenérzet keríti hatalmába. A második állomáson a hazugságokat kell megbánni, beleértve a gyónás szentségének semmibe vételét is. A harmadiknál az ítélezés, gyalázkodás bűne kerül terítékre, míg a negyediknél a falánkság és bujaság tettei kerülnek napfényre. Az ötödiknél a léhaság, a hatodiknál a lopás, a hetediknél a pénzsóvárgás és kapzsiság bűnét kutatják fel a vádló szellemek. Ha ezeken sikeresen helyt álltunk, akkor a nyolcadiknál az uzsoráskodás, a kilencediknél az igazságtalanság, a tizediknél pedig az ellenségeskedés esetleges nyomait fogják megkeresni múltunkban. A tizenegyedik váma a büszkeség, a tizenkettedik a harag, a tizenharmadik a bosszúállás, a tizennegyedik a gyilkosság, a tizenötödik a varázslás, sátánizmus cselekedeteinek elszámolási állomása. A tizenhatodik a morális gátlástalanság, a tizenhetedik a paráznaság, a tizennyolcadik a szodómia vámjá. Itt a vádlók már teljes erőbedobással küzdenek bukásunkért, kevesen vannak azok, akik ezen erkölcsi akadályokon sikerrel túllépnek, ők is csak Is-

---

¹⁹ A lélek útjáról szóló hagyomány leírásának bemutatása megtalálható a népszerű román szerzetes, Ilie Cleopa több művében, itt használt forrás: ILIE CLEOPA: *Valoarea sufletului [A lélek értéke]*, Bunavestire, Bacău, 2001, 83–84.

ten segítségével. Az utolsó két vám az emberi lélek teljes romlottságát hivatott bizonyítani. A tizenkilencedik vámnál az eretnecség vádja hangzik el, itt csak azok maradnak állva, akik mindvégig kitarítottak az ortodox hit mellett. A végző, huszadik próba a szív megvizsgálása. A megkövesedett, érzéketlen szívnek nincs helye Isten előtt.²⁰ Ha ezen a próbatételen is átment a lélek, akkor beléphet a részleges mennyországba, de ha valamelyik vámnál elbukott, a részleges pokolba kerül; ez a halál utáni kilencedik és negyvenedik nap között történik. Csupán egyetlen halott volt, akinek nem kellett átmennie a lélek vámjain, nem nehéz kitalálni, hogy ő Jézus.

Habár sok szerző igyekszik megalapozni az egyházatyák tanítása és a Szentírás alapján (Lk 16,22) ezt a „kegyes hagyományt”, mégis érezhetően nevelési célzattal alakulhatott ki ez a szimbolikus tanítás,²¹ hogy erkölcsösebb életre sarkallja a hívőket, és megértsék a különböző cselekedetek közötti eltérő minőségi fokozatokat. Ezért legtöbb kortárs teológus, mint például Stăniloae, nem különösebben foglalkozik eszkatológiájában ezzel a témával. Az apokatasztázis-tannal szimpatizáló Evdokimov viszont új értelmezést ad a lélek vámjairól szóló hagyománynak: az út során a gonosz szellemek csak azt veszik el a lélektől, ami az övék, így a lélek megtisztulva kerül ki a számadás útjáról, amely csak azt tartja meg magának, ami az Úrhoz köti. „Nincs itt szó sem kínokról, sem lángokról, hanem a lélek megszabadul mindazon foltoktól, amelyek nyomasztották. Az eonok idejében lehetséges, hogy [a lélek] megérti saját valóságát, és megtisztul.”²² Az eonok örökkévalósága előtt azonban a lélek vándorútja negyvenedik napján szembesül a feltámadt Jézus Krisztussal, aki kimondja az egyéni ítéletet: részleges pokol vagy részleges mennyország.²³

Az iménti elvont magyarázatok helyett a román lelkeségi irodalom számára a vámokról szóló hagyomány lehetőséget ad a lélek sorsáról való tanításra: a testi

---

²⁰ JEAN-CLAUDE LARCHET: *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, i. m., 47–67.

²¹ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 297.

²² PAUL EVDOKIMOV: *Rugul aprins*, 119. Az eon itt az egyetemes és örök üdvösség *korszakát* jelöli.

²³ „Tehát a halál utáni negyvenedik nap sorsdöntő a lélek örök élete szempontjából. Ez Krisztus személyes ítélete, aki csupán a végítélet napjáig határozza meg a lélek állapotát. Ez a lelkiállapot megfelel a földi életnek, nem végleges, hanem változásnak van kitéve. Jézus Krisztus feltámadás után negyvenedik nap felemelte az emberi természetet a legfelsőbb dicsőségbe, istenségének trónjára, az Atya jobbára helyezte. Tehát isteni példája nyomán az elhunytak a haláluk utáni negyvenedik nap belépnek az erkölcsi értéküknek megfelelő állapotba.” PĂRINTELE MITROFAN: *Ce se întâmplă cu sufletul după moarte și cum poate fi el ajutat*, i. m.

halál napján rádöbben az ítélet elkerülhetetlenségére, amire másnap az órangyala is figyelmezteti. A harmadik napon megkezdődik a váموkkal szabdaltszamadása, amely Cleopa magyarázata szerint 30 napot tart. A negyvenedik napon a lélek magával a Szentháromsággal találkozik, ezért nagyon fontos, hogy ezen a napon a hozzátartozók megemlékező istentiszteletet mutassanak be az elhunytért. Ha az élők közül valaki igazán sorsközösséget akar vállalni az elhunyttal, az első negyven nap mindegyikén részt vesz a megemlékező istentiszteleten.²⁴

4. A RÉSZLEGES POKOL MINT A TISZTULÁS HELYE

Az ortodox teológusok egyetértenek abban, hogy az egyéni ítélet, így a pokolba kerülés is az ember szabad döntésének következménye, azaz nem választható el földi pályafutásától, hanem annak folytatódása. Tehát Isten nem vádolható azzal, hogy rosszat, szenvedést akar az embernek. Egészen tömören összefoglalva: a pokol lényege az Istennel és az embertársakkal való közösség megszakítása. Ez nem felel meg Isten teremtő akaratának, hanem az ember élete során hozott döntéseinek eredménye. Éppen ezért számos ortodox teológus, például Ion Bria²⁵ arra az álláspontra helyezkedik, hogy Isten a halál után sem akarja magára hagyni az embert rossz döntéseinek fájdalmas következményeiben, hanem továbbra is felajánlja megigazító segítségét. A pokol ezért részleges, és nem lezárt folyamat állapota.

Az előző fejezetben felsorolt váموk elsősorban azt akarják kifejezni, hogy az embernek számos lehetősége és alkalma van elbukni élete folyamán az Isten iránti hűségben, és sokan elbuknak, hiszen csak Krisztusról tudjuk kijelenteni, hogy emberségében is mentes volt a büntől. A pokol így az egész emberiség otthona lenne, ami ellentétes a Szentírás szavával, tehát a halál után is kell lenni valamilyen helyreállítási lehetőségnek. A pokolban az ember önmaga tükre, ezáltal saját vádlója lesz, hiszen a halál kapuján átlépve megérezheti, alacsonyabb minőségben megtapasztalhatja, milyen lenne az Istennel való teljes közösség, hiszen az isteni szeretet energiája az alvilágot is átjárja. Nincs szükség arra,

---

²⁴ ILIE CLEOPA: *Despre pomenirea morților și despre folosul celor 40 de Liturghii [A halottakról való megemlékezésről és a 40 szentmise hasznáról]*, Trinitas, Iași, 2003, 3–23.

²⁵ Ion Bria megfogalmazásában Isten szeretete lehatol a pokolba is. Szintén ő alkalmazza az Isten királysága fogalmát olyan eszkatológikus értelmezésben, amely azt fejezi ki, hogy Isten a pokolból fokozatosan kihozza a megtisztult lelkeket. ION BRIA: *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, i. m., 198.

hogy Isten vádolja az embert, jelenléte elegendő annak megvilágosításához, hogy miről mondtunk le mi magunk, amikor a bűn mellett döntöttünk. Minden bűnnel fokozatosan kiközösítettük magunkat a mennyei kommunióból, amiért most felelősséget kell vállalni. Ezen a ponton újra megfogalmazhatjuk, mi a pokolbeli állapot: az ember érzi Isten szeretetét, de nem tud válaszolni rá.²⁶ Mindenki annyira lesz válaszképtelen, amennyi bűn nyomja lelkét. A bűnök miatt szíve megkövesedett, nem tud szeretni, azaz nem tud önmagán túl lépve embertársaira és Istenre hagyatkozni. Ez az önszeretet burka, ami pokoli szenvedést okoz a léleknek.

A szenvedés kínjainak képi leírása igencsak gazdag az ortodox irodalomban (is, akárcsak a katolikusban). Találkozhatunk itt a gyehenna tűzében sínylódó lelkekkel, akiket az ördögök ostromoznak, és más kínszereknek vetnek alá. A gonosz lelkek szüntelen hangoztatják az ember bukott voltát, ezzel fokozzák a lelkiismeret önsanyargatását. A tűz ellenére nyomasztó sötétség uralja a poklot, hogy az ember végelkeseredésében azt gondolhassa, nincs Isten. Ez az a külső sötétség, ahol a remény utolsó fénysugara is szertefoszlik. Habár a pokol egy lelkiállapot, az ott lángoló tűz mindent felülmúló fizikai fájdalmat okoz, és soha nem gyengül az ereje.²⁷

Mint fennebb említettem, Evdokimov szerint ez a sok szenvedés ellentétes Isten akaratával és szeretetével, valamint Jézus Krisztus megváltó cselekedetével és a Szentlélek mindent megváltoztató jelenlétével. Az ember szabad akaratával lelkiismereti döntésekben nyilvánul meg, így azt a halála után is megőrzi. A részleges pokolba kerülő lelkeknek még mindig van döntési lehetőségük.²⁸ A hozzátartozók és az egyház imája, az angyalok segítségével abban támogatja őket, hogy Isten szeretetére végre válaszoljanak. Ez egy folyamat, a léleknek úgy mond időre, a megtisztító tűz fájdalmára van szüksége, hogy elszakadjon szenvedélyeitől, amelyek földi pályafutása során tapadtak hozzá, és akadályozzák az Istenhez vezető útján. Tehát a pokolbeli szenvedés szükségszerű, de nem feltétlenül kell örökre így lennie. Isten újra és újra megszólítja az embert, hiszen a Hitvallásban is megvallja az egyház, hogy Krisztus alászállt a poklokra, nem hagyta magukra az ott raboskodó lelkeket. A döntés azonban az emberé: meg kell bánnia bűneit, túl kell lépnie önmagán, és el kell fogadnia Krisztust

---

²⁶ Uo., 197.

²⁷ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 300–301.

²⁸ Larchet vitatja, hogy a halál után a lélek rendelkezne döntési szabadsággal, állapotának javulása Isten műve és az egyház imájának eredménye; lásd JEAN-CLAUDE LARCHET: *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, i. m., 113.

megváltójának, Istent a boldogság ajándékozójának.²⁹ Ezt jelenti a részleges pokol, vagyis tartalommal megtöltött életszakasz, nem földi értelemben vett idősíki.

A román ortodox teológusok nagy része elutasítja és bírálja ezeket az általuk univerzalizmusnak nevezett elképzeléseket, mert nemcsak az egyház tanításának mond ellen, hanem a szabadság fogalmát is félreértelmezi. Stăniloae úgy látja, hogy ha az ember kénye-kedve szerint alakítja a megváltás folyamatát, akkor megszűnik Isten akarata. „Ha mindenki üdvözül Isten akarata nélkül, az intrinsecus [bennfoglalt] fejlődés törvénye szerint, hol van a szabadság?”³⁰ Ez csupán az emberi szabadság racionalizálása, amely eltekint a szubjektív és ontológiai valóságtól: a poklot elválasztja az embertől. Ezzel szemben az a helyes, ortodox álláspont, hogy a pokol létezik, amely egyeseknek nemcsak részleges, hanem örök állapot lesz. Egyesek képtelenek lesznek pozitívan válaszolni Isten kommunikációra szóló meghívására, de nagyon sokan vannak azok, akik csupán a részleges poklot tapasztalják meg, mert Isten segítségével megbánják bűneiket, megtisztul a lelkük, kiszabadulnak ebből az állapotból, és méltók lesznek csatlakozni a részleges, majd a végleges mennyországban lévő társaikhoz. Ha az ortodoxia beszél erről a túlvilági tisztulási folyamatról, katolikusként jogosan tehetjük fel a kérdést: Ez megegyezik vagy sem a purgatóriummal?

A katolikus egyház is állást foglal a pokol valósága mellett:

„Az Egyház hűségesen ragaszkodik az Újszövetséghez, a hagyományhoz, és hiszi az igazak boldogságát, akik egykor Krisztussal együtt lesznek. Úgy azt is hiszi, hogy a bűnösnek örök büntetést kell kapnia, amely abban áll, hogy Isten látásától meg lesz fosztva, valamint ennek a büntetésnek a visszahatását a bűnös egész létére.”³¹

---

²⁹ PAUL EVDOKIMOV: *Rugul aprins*, i. m., 115.

³⁰ DUMITRU STĂNILOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 172.

³¹ DH 4657.

5. A PURGATÓRIUM KRITIKÁJA

A tisztítótűz kérdése egyike a katolikus és ortodox egyházat elválasztó dogmatikai nézeteltéréseknek.³² Az ortodox teológusok vitatják, hogy az 1Kor 3,11–15 értelmezhető lenne úgy, hogy az megalapozza a tisztítótűz tanát, inkább szól Pál és apostoltársairól, de nem egyetemes vonatkozású.³³ A dogmatikai szakkönyvek általában sorba veszik a katolikusok által felsorolt patrisztikai forrásokat, és kimutatják, saját értelmezésük szerint miért nem tekinthetők a tan forrásainak. Ezekre itt nem térünk ki, helyette a jelenkori teológia fontosabb észrevételeit tekintjük át.

Az egyik kifogás a purgatórium tanával szemben, hogy még a katolikusok is egy dogmafejlődés eredményének tartják, amely a skolasztika idején vette kezdetét és a Ferrara–firenzei Egyetemes Zsinaton nyerte el végleges formáját. A Trentói Zsinat máris sokkal visszafogottabban nyilatkozik erről, ami arra utal, hogy a katolikus egyház hamar rájött, ez egy alaptalan újítás. Az ortodox dogmatika alaptétele, hogy nincs dogmafejlődés, mert a dogmák örök alapigazságok, tehát egy elmélet fejlődéseként megfogalmazott egyházi tanítás nem lehet dogma. (Természetesen a katolikus teológiában a „dogmafejlődés” kifejezés nem magának a tanításnak, hanem az értelmezésnek a fejlődésére utal.)

A leginkább hangoztatott ellenvetés, hogy a purgatórium egy legalista (jogi) tanítás, amelyben szigorúan rögzített szabályok szerint történik az elhunyt lélek megtisztulása. A tisztulás szabályait viszont nem Isten, hanem az egyház fektette le, ezzel mintegy Isten helyére helyezi magát, és igényt formál a lelkek sorsa feletti hatalomra. Azzal a véleménnyel is találkozni lehet, hogy mindez csupán a pápai hatalom további erősítését, a hívők elnyomását szolgálja.³⁴ A jogi szemléletmód kulcsszava a *satisfactio*, vagyis minden bűn elégtételt igényel az ember részéről. Itt elsősorban a bocsánatos bűnökre kell gondolni, amelyek a katolikus felfogás szerint általában megmaradnak a gyónás után is, ami az ortodoxok szemében Isten megbocsátását és a bűnbocsánat szentségének hatékonyságát kérdőjelezi meg. Jogi jellegéből adódóan a purgatóriumtan statikus, merev, automatikus és személytelen. Statikus, mert csupán az előre leszögezett

---

³² A két egyház közötti fontosabb vitapontok a purgatórium mellett: a Szentlélek Fiútól is való származásának (*Filioque*) megvallása a Hitvallásban, a pápai primátus és tévedhetetlenség, Mária szeplőtelenége, a kovásztalan kenyér használata a liturgiában stb.

³³ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 302.

³⁴ CLARK CARLTON: *Adevărul Ortodoxiei față de Catholicism [Az ortodoxia igaza a katolicizmussal szemben]*, trad.: Dâscă, Dragoș, Ecclesiast, Sibiu, 2010, 69.

szabályok szerint, a bűn mértéke szerinti elégtétel alapján beszél a lélek megigazulásáról. Merev, mivel nem veszi figyelembe az emberek és az istentapasztalatok közötti különbségeket. Automatikusnak mondható, mert ha egy lélek a purgatóriumba kerül, akkor előbb-utóbb automatikusan a mennybe kerül, ami laza lelkiismeretre sarkallja a katolikusokat. És személytelen, mert a szabályok és nem a kommunió dominál benne.³⁵ Az az ellenvetés is megfogalmazódik a katolikus tannal szemben, hogy megalapozza az apokasztázis-elképzeléseket, de az „univerzalisták” is elvetik ezt az állítást a purgatórium jogi jellege miatt.

Az ortodox teológia kizártnak tartja, hogy lehetséges volna egy harmadik hely vagy állapot a menny és a pokol között, nincs szükség rá, ha Isten képes a pokolból is kiszabadítani a lelket. Ide kapcsolódik a (neo)palamiták érve is: a purgatóriumtan ellentmond a teremtetlen energiák tanának is, hiszen a legalizmus szabályszerűsége kizárja az isteni aktivitást az ember üdvtörténetéből.

Habár egy komoly dogmatikai nézeteltérésről van szó egyházaink között, mégis több ortodox teológus lehetségesnek tartja az ökumenikus megközelítést, ha a párbeszéd során a közös jellemzőkre tesszük a hangsúlyt.³⁶ Ilyen például, hogy mind az ortodox, mind a katolikus tanításban szó van arról, hogy a halál után a lélek megtisztulhat bűneitől, és a végítéletig létezik egy átmeneti állapot. Abban is egyetértés van, hogy a megtisztítás Isten műve, az egyház imája pedig megerősítheti a végítélet felé haladó lelket.

6. A RÉSZLEGES MENNYORSZÁG

MINT BETEKINTÉS AZ ÖRÖK ÜDVÖSSÉGBE

A pokolhoz és a megtisztulás folyamatához viszonyítva a mennyországról lényegesen kevesebb leírással találkozunk a kortárs ortodox művekben, de ez az állítás valószínűleg helyes a katolikus irodalomra vonatkozólag is. Az ortodox szerzők általában megelégednek a szentírási és patrisztikai képek felsorolásával: az igazak megszabadulnak minden bajtól, fájdalomtól és szenvedéstől, így lelki nyugalomban és boldogságban élnek. Nem gyötri őket semmilyen kívánság és vágy, hanem ünnepi hangulatban vannak. A mennyben megszerzett javaknak nincs analógiája a földi világban, hiszen a feltámadt Úrral és az angyalokkal

---

³⁵ DUMITRU STĂNILOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 208.

³⁶ A jelenkori katolikus purgatóriumtan leírását, a görög teológiával való összehasonlítását lásd: PUSKÁS ATTILA: XVI. Benedek tanítása a halál utáni tisztulásról a „Spe Salvi” enciklikában, *Teológia* 42 (2008/3–4) 185–214.

vannak közösségekben.³⁷ Isten mindenkit meghív a mennybe, és sokan el is fogadják a meghívást. Ezért a mennyben sokan lesznek, akárcsak a tengerpart homokja, hiszen Krisztus mennyei birodalma a szeretet kiteljesedése, és mindenkit képes befogadni. Mindenki olyan mértékben részesül a mennyország javaiban, amennyire méltónak bizonyult azokra, tehát a mennyei állapot sem egyforma mindenkinek.

A mennyországról szóló ortodox koncepció legfőbb sajátossága a nyugatival szemben, hogy a testi halál után az igaz lelkek sem tapasztalják meg a menny teljes boldogságát, hanem annak egyfajta előképét, részlegességét. Ion Bria ezt a menny feszültségének nevezi, mert az oda jutó lelkek egyfelől megízlelhetik az örök Birodalom boldogságát, de továbbra is várják a fogadalmak beteljesedését, ami a parúziával, Krisztus második eljövételével fog megvalósulni.³⁸ A katolikus tanítást, miszerint az igazak a halál után már az isteni boldogság teljességét nyerik el, a legalista szemlélettel magyarázzák: a bűntelen ember jutalma Isten szemlélése. Vagyis itt az ember részesül elégtételben: a földi szenvedésekért cserében megérdemli a teljes mennyet. Ez viszont ellentmond annak a minőségi fokozatosságnak, amely az egyéni és egyetemes ítélet között kell, hogy legyen. A részlegességet az is szükségszerűvé teszi, hogy az egyéni ítélettől az egyetemesig a lélek önmagában van, nincs tudása, ismerete a többi lélek helyzetéről. A végítéletkor viszont találkozik hozzátartozóival és a többi igaz emberrel, ami szükségszerűen minőségileg fokozza az általa megtapasztalt boldogságot és a kommuniót.³⁹

7. AZ ÜDVÖSSÉG: KOMMUNIO VAGY KONTEMPLÁCIÓ?

„A katolikus teológia absztrakt jellege megmutatkozik abban is, hogy Nyugaton a skolasztikától kezdve az igazak boldogságát az isteni lényeg kontemplációjában látták. Ebben a szemlélődésben a személy bizonyos mértékben elmosódik, ami a kommunió iránti érdektelenséget fejezi ki”⁴⁰ – fogalmazza meg Stăniloae kritikai észrevételét a katolikus tanításról, miszerint az üdvösség lényege Isten szemlélése. Véleménye szerint a szemlélődésben a személy az absztraktra összpontosít, pedig a lényeg nem önmagában létezik, hanem a

---

³⁷ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 300.

³⁸ ION BRIA: *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, i. m., 198.

³⁹ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 301.

⁴⁰ DUMITRU STĂNILOAE: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, i. m., 205.

hüposztázisokban (isteni személyekben) konkretizálódik. Ennek folyamánként valós módon csak a személyt lehet szemlélni, azon belül a lényegét, de ha elvlasztjuk ezt a kettőt, akkor a kontempláció egy absztrakt gondolatról való elmélkedés. Ez testi életünkben, földi körülmények között lehetséges, de az üdvösség dimenziójában már nem működik, mivel valamit értelmileg szemlélni, felfogni birtoklást, körülhatárolást jelent, ami szintén lehetetlen úgy a Szentháromság személyeinek, mind a lényeknek az esetében.

A kontempláció felveti az istenismeret, az apofatikus és katafatikus teológia viszonyának kérdését.⁴¹ Amikor a katolikus teológia Isten kontemplációjáról beszél, aláveti őt a természetes ész tárgyiasító törekvésének, itt elvész a dinamizmus, az istenismeret statikus jelleget ölt, amelyben nem marad hely a kommunikációnak. Tehát az üdvözülést jelentő kontempláció a lélek racionalista elszigetelődését, a személy elszemélytelenedését jelenti (hiszen csak mással való viszonyban lehet egy létező személy). Láthatjuk, hogy a kritika lényege: a kontempláció-tanban az elhunyt személy önmagára reflektál, saját boldogsága kerül előtérbe, amely passzív szemlélődésben valósul meg.

Az ortodoxia ezzel a kommunikációt állítja szembe:

„Az igazak közösségben élnek a megváltó Krisztussal, az angyalokkal és a szentekkel. Ezt a boldogságot csak az igazakkal való kommunikáció teszi lehetővé, mert a lélek megőrzi társadalmi emberi lény jellegét, lehetetlen számára, hogy elszigeteltségben legyen boldog, csak olyan közösségben, amelyben a szeretet, az igazságosság, a béke és az odaadás uralkodik.”⁴²

A halál után a teljes ember kerül számadásra, üdvözülésre vagy elkárhozásra. Az ember magával viszi társas jellegét az örök életre is: közösségben élő lény. Elsősorban Isten társaságát igényli, de boldogságához szükség van embertársai

---

⁴¹ Tömören megfogalmazva: a (kortárs) ortodox teológia hangsúlyozza apofatikus jellegét, vagyis Istenről nem rendelkezünk közvetlen ismeretekkel, nem tehetünk róla pozitív kijelentést, mert az azt jelentené, hogy megértettük és birtokoljuk a Szentháromság misztériumát. A katolikus teológia elismeri a negatív teológia jelentőségét és elsőbbségét, mégis nevezhető katafatikusnak is, mert bizonyos esetekben egyértelműnek látja az immanens és üdvörténeti istenismeret találkozását, egybeesését. Karl Rahner klasszikus példája: az ember Jézusban a Fiú testesült meg, a fiúság csakis egy hüposztázisról mondható el, erről meg konkrét, emberi tapasztalatunk van, mert Jézus Krisztus valóságos ember és valóságos Isten. (Lásd KARL RAHNER: *A Szentháromság. Az üdvörténet eredendő maradandó alapja*, L'Harmattan, Budapest, 2007. 37., ford.: Görföl Tibor)

⁴² IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 300.

üdvözülésére is. Viszont önmagában Isten közössége, a feltámadt Krisztussal való találkozás, a Szentlélekkel való teljes beteljesedés elég a boldogsághoz, ez a teózis, a megistenülés útjának vége. Azt már fentebb láthattuk, hogy a kommunió nemcsak Istennel való viszonyban, hanem az imák és a megemlékező liturgia által az egyházzal és az élők közösségével is aktív.

Itt meg kell jegyezzük, hogy a katolikus tanításban Isten mennyei kontemplálása, színről színre látása nem passzív létmód, mint az imént az ortodox értelmezésben láthattuk. XII. Benedek pápa *Benedictus Deus* rendelkezésében kifejti, hogy az isteni lényeg szemlélése közvetlen kapcsolat Istennel, azaz épp az az aktív kommunió, amiről az ortodoxia beszél.⁴³

8. KITEKINTÉS AZ EGYETEMES ÉS ÖRÖK ÜDVÖSSÉGRE: A TEST FELTÁMADÁSA

A végítéletről szóló tan tartalmában nincs jelentős eltérés az ortodox és katolikus dogmatika között, ezért csak röviden és lezárásként tekintünk ki rá. Az egyetemes ítélet a parúziával, Krisztus második eljövételével, az elhunytak testének feltámadásával fog bekövetkezni. Az ortodox lelkiségi és szakirodalom általában részletesen foglalkozik a végítélet előjeleivel, lefolyásával, képeivel, amelyek többnyire a Jelenések könyve és a páli levelek alapján írják le az eljövendő eseményeket.

A fontosabb események, amelyek lezárják az egyéni ítélet, a részlegesség időszakát: minden népnek hirdetni fogják az evangéliumot, miközben tévtanítók sora fogja megosztani az egyház közösségét. Ez lehetővé teszi az antikrisztus felemelkedését, akit lehet értelmezni valós vagy korporatív személynek, sátánnak vagy az általa eszközként használt emberként. Énok és Illés visszatérése után természeti katasztrófák rázzák majd meg a világot, a jelek hatására a választott nép, a zsidóság is Krisztushoz fordul (megkeresztelkedik).⁴⁴ Ekkor a kereszt jele egyértelmű lesz minden nép számára, így már csak a holtak testének feltámadása marad hátra.

A test feltámadása az ember identitásának helyreállítását jelenti, hiszen az ember személyiségét csak a test és lélek harmóniájában érthetjük meg. Természetesen a helyreállított test nem az a romlandó anyagi valóság, amellyel a halálba mentünk, hanem egy pneumatikus, szellemi test fog találkozni a lélek-

---

⁴³ DH 1000.

⁴⁴ IOAN ZĂGREAN – ISIDOR TODORAN: *Dogmatica ortodoxă*, i. m., 306.

kel. Ennek sajátossága, hogy nincs alávetve az ösztönök vágyainak, hanem az angyalokhoz hasonlóan teljes szabadságban, saját lelkével és más örök élőekkel való kommunikációban fog létezni. Az univerzalisták ezt az üdvtörténeti pontot tekintik annak a momentumnak, amikor minden részlegesség lezárul, ezzel együtt a kárhozat is véget ér, minden feltámadott részesül a teljes helyreállításban, gyógyításban.

9. ÖSSZEZÉS

Az egyéni üdvözülésről és az átmeneti időről szóló kortárs román ortodox tanítás sokszínű, számos témát érint, és komolyan foglalkoztatja az ember sorsa Isten üdvözítő tervében. Itt főleg a sajátos jegyeire összpontosítottunk. Ezek közül a legjellemzőbb, hogy habár elveti a purgatóriumtant, a halálra mégsem tekint az emberi sors szabad alakításának lezárásaként, hanem a poklot nyílt kimenetelű állapotként írja le. A népies hagyományok által ábrázolt lélek útja azt fejezi ki, hogy az ember önerőből képtelen úgy élni bűnre hajló életét, hogy végül egyenesen állhasson meg Isten előtt, így az egész emberiség méltó lehetne a kárhozatra. Azonban Isten szeretete, amely éltet minket földi pályafutásunk során, fokozottabban hat a „túlvilágon”, behatol az önmagunk által alkotott pokolba, és folyamatosan üdvösségre hív. Isten a bűnök ellenére is kapcsolatban akar maradni az emberrel. Ha az ember, az elhunyt lelke még annyira nem romlott meg, hogy válszsképtelen legyen, akkor megadatik számára, hogy elhagyja a poklot, és még a végítélet előtt csatlakozzon a mennyország közösségéhez (ezért nyitott kimenetelű a pokol).

Egyértelmű, hogy az ortodox rendszerben a kommunikáció a központi fogalom: elsősorban azt akarja kifejezni, hogy a halál után is megmarad az ember társas tulajdonsága, alapvető igénye, hogy közösségben éljen. Közösségben Istennel és az egyházzal, a hívők és szerettei társaságában. Épp ezen a ponton hatékony az ima: habár Isten akaratát képtelenek vagyunk megváltoztatni, de imáinkkal támogathatjuk a megtisztulás fájdalmas útját járó elhunytakat.

A purgatórium tanításával kapcsolatban több kifogása is van az ortodox egyháznak: formailag nem felel meg számukra a dogmákkal szemben támasztott követelményeknek, tartalmilag pedig úgy vélik, eltolja a hangsúlyt az isteni akarattól az ember tevékenységére. Itt is azt a latin jogrendszerű koncepciót vélik felfedezni, amely a kontemplációelméletben is megjelenik, amely túl általános ahhoz, hogy a személyi kommunikáció jellegét képes lenne kifejezni.

Habár a felsorolt ortodox-katolikus különbségek jelentősek, mégsem lehet kijelenteni, hogy a két felekezet üdvözüléstana konfliktusban állna egymással. Akár egymást kiegészítő rendszerekként is kezelhetjük, amelyek különböző, önmagukban értékes és érdekes részletekre és szempontokra hívhatják fel az örök élet iránt felelősséget vállaló ember figyelmét.